

Itineraris formatius i biografia. Transicions educatives des de la secundària a l'educació superior a través d'una investigació longitudinal

Alícia Villar Aguilés; Joan Carles Bernad Garcia; Francesc Jesús Hernández Dobon; Vicent Horcas López; Elena Giménez Urraco; Ignacio Martínez Morales. Universitat de Valencia.
alicia.villar@uv.es

Resumen:

El treball que presentem s'emmarca en la perspectiva sociològica biogràfica mitjançant la qual indaguem en la manera en què configuren els joves els seus itineraris formatius en la seua transició des de l'educació secundària a l'educació superior. Per a aquest propòsit, hem aplicat una metodologia de caire qualitatiu longitudinal mitjançant tècniques com entrevistes semiestructurades, en profunditat i grups triangulars. L'anàlisi del material empíric ens ha permès dissenyar una tipologia d'itineraris formatius, contribució fonamental d'aquesta recerca, que podrà ser aplicada en futures investigacions i ser emprada en l'àmbit educatiu i de l'orientació formativa-professional.

Palabras clave: itineraris formatius, transicions escola-treball, joventut, perspectiva biogràfica

1. Objetivos o propósitos:

El propòsit de la investigació realitzada ha sigut triple. Per una banda, aportar continguts a l'estudi teòric sobre els itineraris formatius dels estudiants de secundària i sobre les transicions entre educació secundària i educació superior i entre educació i ocupació des d'un enfocament sociològic-biogràfic a partir de la revisió de literatura especialitzada i de dades de demografia educativa. D'altra, portar a terme un treball de camp que complementara la informació ja existent i sistematitzada per treballs precedents per tal d'explorar les variables o factors que afecten de manera real en les decisions que envolten els itineraris formatius i laborals. A més, aquests factors explorats a través d'una metodologia específica que hem seguit possibilita poder tenir-los en compte per a l'elaboració de recomanacions i propostes d'actuació que puguin contribuir a adequar els models

Organizado por:

d'orientació educativa i professional amb la presa de decisions en les eleccions d'estudis, així com contribuir a minimitzar els possibles desajustos en les transicions educatives que puguen tenir incidència en una següent etapa educativa, tal i com hem estudiat en anteriors treballs dedicats a ubicacions acadèmiques (Villar, 2012; Villar, Vieira, Hernández y Almeida, 2012; Villar and Hernández, 2014).

2. Marco teórico:

La complexitat que envolta les transicions entre educació i treball ha estat àmpliament estudiada des de diverses perspectives i disciplines, les quals han focalitzat en la percepció de valors i actituds juvenils, en la construcció de les transicions com a part dels itineraris que fan els joves o en la incidència de la estructura social en els seus recorreguts formatius i laborals (Bourdieu i Passeron, 1964; Jackson, 1975; Willis, 1977; Reid, 1981; Coulon, 1997; Hargreaves, 1999; Rumberger 1995; Fernández Enguita, Mena Martínez, Riviere Gómez, 2010). Tanmateix els conceptes de trajectòries o itineraris juvenils, així com el de transicions educatives o transicions escola-treball (school-to-work transitions) han estat i estan sotmesos a qüestionaments i reformulacions actuals.

En aquest sentit, la investigació que hem realitzat en dos centres educatius valencians s'ubica en aquest camp de coneixement i ho fa des de la perspectiva sociològica biogràfica, com a una de les possibles maneres de mirar i analitzar els itineraris formatius juvenils, on la joventut s'entén com un tram dins de la biografia i caracteritzat per la transició professional i familiar (Casal, Merino y Garcia, 2011), així com elaboracions sobre la construcció de trajectòries vinculades als processos de globalització (Beck, 2002). El concepte de biograficitat s'ha desenvolupat en el context del debat de la formació al llarg de vida (Alheit, 1995) i està referida a aquelles estratègies, construïdes i compartides socialment, que porten a terme els individus per ajustar les seues expectatives, formatives en

Organizado por:

aquest cas, i les exigències externes. Entenent ací estratègies com “les línies d’acció objectivament orientades que els agents socials construeixen sense parar, en la pràctica i pràcticament, i que es defineixen en la intersecció entre l’habitus i una conjuntura particular del camp” (Bourdieu i Wacquant, 1994).

La perspectiva biogràfica s’aproxima a les eleccions racionals i a les emocions dels actors en la construcció del procés formatiu (Casal, García, y Merino, 2007) no lliures de desajustos o contradiccions de caire estructural. El punt de partida és l’actor social com a subjecte històric i protagonista principal de la seua pròpia vida que articula l’elecció racional i les emocions, moltes vegades de forma paradoxal i complexa, amb constriccions socials i culturals que provenen del seu entorn familiar, del grup d’iguals o del seu propi desenvolupament psicològic. També en les estratègies de futur i les pressions familiars. La idea d’itinerari té una gran centralitat i suposa una altra manera de veure o pensar la concreció de la formació dels individus: una articulació de l’arquitectura educativa (l’oferta i disseny del sistema educatiu), l’acció institucional (gestors, professorat i tutors) i els actors (alumnat de l’aula i grup d’iguales) amb l’alumne o subjecte (la persona constructora de futur mitjançant les seues opcions i assoliments formatius). Els itineraris formatius tenen una base emocional (Christie, 2009) i estan, alhora, vinculats als components d’ordre social i cultural, en definitiva, una confluència entre emoció i estructura, experiència individual i col·lectiva. En aquest sentit també és pertinent referir-nos a la noció de reflexivitat la qual faria referència a una capacitat compartida per tots els subjectes socials i que els permet observar-se i considerar-se en relació a les condicions socials, una capacitat inherent als subjectes (Archer, 2003).

3. Metodología:

L’estratègia metodològica seguida ha contemplat la realització d’un estudi de tall longitudinal amb estudiants de segon de batxillerat. S’ha portat a terme un

Organizado por:

seguiment d'un grup d'estudiants per tal de conèixer els elements que intervenen en els processos d'elecció d'estudis. Aquest procés s'ha desenvolupat a través d'entrevistes individuals durant tres moments del curs acadèmic: en l'inici del curs quan els estudiants tenen una idea preconfigurada sobre el seu itinerari formatiu i les opcions diverses que es plantegen per a un futur pròxim, que han elaborat a partir del seu pas per l'educació secundària obligatòria i després de l'experiència de primer de batxillerat; a meitat curs acadèmic, després de la segona avaluació, on ja es torna més concreta la primera idea amb la que inicien el curs, després de l'experiència de dues avaluacions i d'haver participat en jornades i activitats d'orientació educativa i professional; després de finalitzar el curs, quan ja han pres la decisió sobre com continuarà i cap a on s'encaminarà el seu itinerari formatiu.

A més, s'han realitzat entrevistes en profunditat amb famílies dels estudiants, agent clau i determinant en la configuració d'itineraris formatius, pel seu pes com a factor de l'estructura social (Obiol 2002, 2011) i en les transicions a la vida adulta dels joves.

També s'han portat a terme grups triangulars amb professorat tutor i orientadors dels centres educatius. Els grups triangulars possibiliten teixir una conversa que produeix discursos i, per tant, idees convergents i divergents de les quals es pot extraure més elements per a l'anàlisi.

4. Discusión de los datos, evidencias, objetos o materiales

El nostre treball es concreta en una proposta tipològica d'itineraris formatius en els que podem ubicar als joves que estan cursant batxillerat a partir de la identificació prèvia d'una sistema bàsic d'indicadors. En un moment com l'actual, la temàtica dels itineraris i transicions escola-treball requereixen una atenció específica. Estem travessant serioses dificultats socials i econòmiques que intensifiquen el grau d'incertesa associat a les trajectòries juvenils, en relació a la tria d'estudis i la configuració d'itineraris formatius, així com en el trànsit entre

Organizado por:

formació i mercat laboral (Bernad, Martínez y Molpeceres, 2012). Un 50,3% dels joves menors de 17 anys que van abandonar el sistema educatiu, segons les dades d'una recent enquesta de l'Institut de la Joventut, afirmen que els haguera agradat seguir cursant estudis secundaris i a un 33,6% estudis universitaris (INJUVE, 2012). La comparació de les dades de l'enquesta del "Informe de la Juventud en España" de l'any 2008 i la de 2012 mostra un fet significatiu vinculat directament amb la crisi econòmica: ha augmentat el percentatge de joves que no continuen els seus estudis per raons econòmiques i, en aquests quatre anys, ha disminuït l'abandó causat pel descens d'opcions laborals. A més, ens trobem amb el repte pendent de repensar l'escola davant la integració social de les "segones generacions" d'immigrants com a actuació compromesa amb un context educatiu inclusiu (Horcas y López, 2009).

Els itineraris tenen un component biogràfic fonamental perquè són construïts a partir de les trajectòries personals dels joves en base a les decisions que van prenent i determinants familiars o de l'entorn pròxim, determinants estructurals del context ampli i determinants d'ordre cultural i simbòlic (Martínez y Molpeceres, 2006).

5. Resultados y/o conclusiones

Es tracta d'una proposta heurística basada en un eix que mesura els temps d'escolarització (prolongada o precoç) i un eix que mesura les vies formatives jerarquitzades. Ambdós eixos ens proporcionen sis tipus d'itineraris formatius que enumerem a continuació:

1. *Estudis superiors ràpids*: identifica l'itinerari que suposa una escolarització llarga, majoritàriament directa i acadèmica, amb l'adquisició de titulació superior sense repeticions.

Organizado por:

2. *Estudis superiors diferits*: identifica un itinerari prolongat en el sistema d'ensenyament, generalment amb universitaris o bé de formació professional superior.
3. *Itinerari lent de batxillerats i formació professional superior*: desenvolupat per joves que circulen d'una forma o d'altra pels ensenyaments mitjans, especialment pels cicles de formació professional superior. La circulació per aquests itineraris es pot realitzar lentament, amb repeticions o pauses.
4. *Itinerari ocupacional*. Itinerari sense certificació acadèmica o amb certificació ocupacional de formació professional de primer nivell o de formació ocupacional, marcat possiblement per limitacions en el rendiment escolar obligatori.
5. *Itinerari d'eixida avançada de l'escolarització obligatòria*. Itinerari basat en una eixida molt precoç de l'escola reglada, de vegades sense arribar a l'últim curs de l'educació secundària obligatòria per haver complit l'edat per demores o repeticions.
6. *Itinerari només amb escolarització obligatòria però prolongat en les repeticions*. Itinerari basat en demorar-se en l'escolarització obligatòria, per diverses causes (absentisme, resistència, rebuig a l'escola, canvis de centre escolar o manteniment de vies formatives de grau mitjà per influència de la família). Identifica generalment als repetidors se segons cicle de l'educació secundària obligatòria.

6. Contribuciones y significación científica de este trabajo:

La tipologia resultant de la nostra investigació és una aportació científica que podrà ser emprada en futures recerques, en altres contextos i moments, a més de ser d'utilitat per pensar i dissenyar propostes d'actuació que puguen contribuir a adequar els models d'orientació educativa i professional de presa de decisions sobre els itineraris formatius dels joves.

Organizado por:

7. Bibliografía

- Alheit, P. (1995). "Biographical learning. Theoretical outline, challenges and contradictions of a new approach in adult education", en Alheit et al (eds). The biographical approach in European adult education, Vienna: ESREA
- Archer, M. S. (2003). Structure, agency, and the internal conversation. Cambridge University Press.
- Beck, U. (2002). La sociedad del riesgo global. Siglo XXI, Madrid
- Bernad, J.C.; Martínez, I.; i Molpeceres, M.A (2012). Les lògiques de funcionament de la formació a les perifèries del sistema educatiu. Una anàlisi a partir del cas particular dels Programes de Garantia Social al País Valencià. Editorial Germania
- Bourdieu, P. y Passeron, J.C. (1970 (1964)): Los herederos. Los estudiantes y la cultura. Editorial Labor, Buenos Aires.
- Bourdieu, P. i Wacquant, L. (1994). Per a una sociologia reflexiva. Barcelona: Herder
- Casal, J., García, M. y Merino, R. (2007). Los sistemas educativos comprensivos ante las vías y los itinerarios formativos, Revista de Educación, 342, Enero-abril 2007, pp. 213-237]
- Casal, J., Merino, R., y Garcia, M. (2011). "Pasado y futuro del estudio sobre la transición de los jóvenes". Papers Revista de Sociologia, 96/4 1139-1162
- Christie, H.(2009): "Emotional journeys: young people and transitions to university". British Journal of Sociology of Education. Vol. 30, No. 2, March 2009, 123-136
- Coulon, A. (1997 (2005)): Le métier d'étudiant. L'entrée dans la vie universitaire. PUF, Paris.
- Fernández Enguita, M, Mena Martínez, L., Riviere Gómez, J. (2010). Fracaso y abandono escolar en España. Colección Estudios Sociales La Caixa, núm. 29.

Organizado por:

- Giménez, E. y Marhuenda, F. (2012). Fracaso, absentismo y abandono escolar: reconocer los límites del sistema para corregir y ofrecer alternativas que garanticen el derecho a la educación. Editorial: Práxis/Wolters Kluwer
- Hargreaves, A. (1994). Changing teachers, changing times. Teacher's work and culture in the postmodern age. Londres: Casell. Traducció al castellà: Hargreaves, A. (1999). Profesorado, cultura y postmodernidad. Madrid: Morata.
- Horcas López, V.; López Martín, R. (2009). El papel de la educación en la integración social de las 'segundas generaciones' de inmigrantes: oportunidades y amenazas para desarrollar un contexto escolar inclusivo. Editorial Tirant lo Blanch.
- INJUVE (2012). Informe de la Juventud en España. Madrid
- Jackson, P. W. (1975, 1990). La vida en las aulas, Madrid: Morata.
- Martínez Morales, I; Molpeceres Pastor, M.; (2006). "La inclusión por el trabajo: un análisis del discurso de trabajadores de la inserción". Documentación Social
- Obiol, S. (2011). "El cambio familiar y el proceso educativo" en Beltrán y Hernández (coords.). Sociología de la Educación, McGraw-Hill
- Obiol, S. (2002). Estudi estadístic de les sentències de separació i divorci als jutjats de Família de Barcelona, Cervera i Santa Coloma de Gramenet 1999-2000. Ministerio de Educación y Ciencia.
- Reid, K. (1981). Alienation and persistent school absenteeism. Research in Education, núm. 26, 31-40.
- Rumberger, R.W. (1995): «Dropping out of middle-school: a multilevel analysis of students and schools». American Educational Research Journal, 32: 583-625
- Villar, A. and Hernández, F. J. (2014). "University transitions and gender: from the choice of studies to the academic career development". Policy Futures in Education, Volume 12, number 5
- Villar Aguilés, A. (2012): "Des de la mirada dels desajustos. Absències educatives en els estudis universitaris". Revista Arxius de Ciències Socials, 26

Organizado por:

Villar, A., Vieira, M.M., Hernández, F.J. y Almeida, A.N. (2012). “Más que abandonos de estudios, trayectorias de reubicación universitaria”. Revista Lusófona de Educação, 21, 139-162

Willis, P. (1977 (1988)): Aprendiendo a trabajar: cómo los chicos de la clase obrera consiguen trabajos de clase obrera. Akal, Madrid.

Organizado por:

